

УДК 811.161.2'42'276.1'38:32

Наталія Деренчук

ПОНЯТТЯ ІДІОЛЕКТУ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглянуто проблему витлумачення ідіолекту в українському політичному дискурсі. На матеріалі публічних виступів українських політиків П. Порошенка та А. Яценюка проаналізовано спільні та відмінні лексико-граматичні і прагматистичні особливості їхніх ідіолектів, які індивідуалізують мовлення, сприяють забезпеченню зв'язку з аудиторією.

Ключові слова: політичний дискурс, політична мова, мовна особистість, ідіолект, індивідуальний стиль.

Постановка наукової проблеми та її значення. Новітні мовознавчі праці в галузі політичної лінгвістики звертають увагу на необхідність усебічного вивчення явища політичного дискурсу. Актуальність дослідження цієї проблематики зумовлена потребою аналізу лексико-граматичних і прагматистичних особливостей українського політичного мовлення, що відкриває перспективи пошуку спільних та відмінних рис в ідіолектах різних представників сучасної політичної еліти.

Відомо, що в політичному дискурсі автор є не лише індивідом, який оперує об'єктивною інформацією, але й мовною особистістю, яка інтерпретує політичну дійсність через самостійне осмислення реальності [2, с. 47]. У зв'язку з цим виникає потреба окреслення мовної особистості політика та основних характеристик його ідіолекту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиріччя досліджуване питання в українському мовознавстві набуває глибшого змісту, зокрема порушено питання формування іміджу політика та місця в ньому мовної складової (Є. Санченко, О. Холод), досліджено стилістичний пласт мовлення парламентарів (К. Серажим, Х. Дацишин, О. Чадюк), проаналізовано прагмалінгвістичний потенціал політичного дискурсу (І. Стецула, Н. Попова, І. Бутова, В. Турчин, І. Довганюк, Т. Гулак), а також представлено лінгвопсихологічний (К. Головинський) та когнітивно-дискурсивний (Л. Славова) аналіз мовлення урядовців.

Осмилюючи питання мовленнєвих характеристик індивіда, науковці почали звертати увагу на термін «ідіолект» (Л. Ставицька, О. Зарецький, О. Данилевська, В. Труб, В. Радчук та ін.), який досить часто ототожнюють з терміном «індивідуальний стиль», проте спостереження за формуванням цих понять зумовлює потребу їхнього розрізнення.

Уперше поняття «ідіолект» з'явилося в американському мовознавстві в 40-х рр. минулого століття і визначалось як «мовні індивідуальні навички особи в мовному колективі» або як «система

індивідуальних стилістичних характеристик» [9, с. 211]. Українська дослідниця Л.Ставицька вказує на два підходи до витлумачення вищезазначеного терміна: «У широкому розумінні ідіолект – це взагалі реалізація певної мови в устах індивіда, тобто сукупність текстів, породжуваних мовцем і досліджуваних лінгвістом з метою вивчення системи мови. Ідіолект у вузькому значенні – тільки специфічні мовленнєві особливості певного носія мови» [7, с. 3]. Вона наголошує на тому, що для опису ідіолекту потрібно враховувати певне дискурсивне поле, яке регулює сприйняття мовної особистості автора в часовій динаміці його текстів.

Лінгвістичний енциклопедичний словник подає таке визначення: «Ідіолект – сукупність формальних і стилістичних особливостей, властивих мовленню окремого носія певної мови. Термін «ідіолект» створений за моделлю терміна «діалект» для означення індивідуального варіювання, при якому ті чи інші особливості властиві цілим групам чи колективам мовців» [5, с. 171].

В.Волошук наголошує на думці, що «ідіолект є унікальною індивідуальною системою, до складу якої входять й органічні, і набуті, й індивідуальні та групові характеристики» [1, с. 8]. Йдеться не лише про відмінні риси окремої мовної особистості, а й про всю сукупність мовленнєвих засобів індивіда.

У лінгвістичних наукових розвідках це поняття часто окреслюють як основу, підґрунтя для визначення індивідуального стилю [7, с. 10; 3, с. 28; 6, с. 56], з чим важко не погодитися. «Важливо виявляти засоби ідіолекту, що беруть участь у формуванні особливостей ідіостилю..., способи експлікації авторських інтенцій, визначати стильові константи і домінанти» [3, с. 28].

Вищезазначені дефініції дають змогу говорити про те, що ідіолект позначає мову (або деяку її частину чи аспект) з певними (фонологічними, семантичними, лексичними, синтаксичними тощо) параметрами, яка може бути схарактеризована вичерпно з точки зору властивостей, притаманних окремому індивіду чи колективу.

Отже, можемо зробити висновок про те, що поняття «ідіолект» – це сукупність індивідуальних, особливих ознак мовлення певного носія, залежних від певних екстралінгвістичних чинників, тоді як «індивідуальний стиль» – це системне поєднання, комбінація цих мовновиражальних засобів.

Відомо, що успішність парламентаря залежить від його уміння триматися на публіці, здатності налагодити контакт зі своєю цільовою аудиторією, яка (в разі успішного виступу) позитивно реагує і сприймає його політичні стратегії та ходи.

Маючи намір справити на партнерів те чи інше враження, кожен учасник мовленнєвого акту вдається до певних дискурсивних стратегій здійснення цього наміру. Він уживає ті чи ті слова, вимовляє їх у певному

порядку з певною інтонацією, якісь слова повторює, а якісь – пропускає, прагнучи, щоб створений у такий спосіб текст мав для його адресата потрібний мовцеві сенс [4, с. 27–28].

Ідіолект політичного лідера охоплює його комунікативні навички і стратегії, механізми повторення певних фраз і клішованих форм, використання метафор, методів заплутування тощо. Проте комунікативні стратегії та мова політиків загалом може мати помітні відмінності залежно від мети їхньої політичної комунікації.

Життєздатність демократичних політичних систем значною мірою пов'язана з умінням правильно вести комунікацію, яка визначає процес повсякденної політичної практики. Мовлення політика характеризується своєрідними ознаками, які утворюють власний стилістичний ідіолект й авторський стиль. Усебічне дослідження мови та мовної поведінки політичного діяча упродовж значного відрізка часу дає змогу скласти його цілісний мовний портрет.

Мета і завдання статті. Пропоноване дослідження зорієнтоване на реалізацію конкретної мети та завдання: проаналізувати мовлення провладних українських політиків П. Порошенка та А. Яценюка; окреслити специфіку їхніх ідіолектів на лексичному, граматичному й стилістичному рівнях на тлі українського політичного дискурсу.

Матеріалом дослідження слугують політичні тексти різних жанрів (інтерв'ю, звернення, виступи та ін.), представлені на офіційних сайтах досліджуваних політичних діячів у мережі Інтернет.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. Мовлення може слугувати могутньою зброєю політика, якщо воно ретельно продумане, насичене ефективними аргументами, які здатні переконувати і мотивувати аудиторію. Політичний лідер, на якого покладено величезну відповідальність за унікальний статус своєї політичної сили в межах української політичної системи, повинен активно працювати над своїм мовленням, яке, зазвичай, виражається в двох формах: «перша – внутрішня функціональна мова, яка є зрозумілою для державного і партійного апарату, типовим для якої є використання експертного словника, що робить цю форму більш раціональною. Другу форму можна назвати зовнішньою мовою, яка бере активну участь у створенні певного враження. Типовим для неї є оцінно-інформативний словник, який сприймається емоційною складовою. Термінологія цієї мови менш індивідуально зорієнтована, а її зміст має більше спільного з соціальними сенсами. Цей тип мовлення можна також назвати «мовою політичного переконання» [8, с. 41].

Звичайно, не всі політики володіють риторичними навичками, тому їм доводиться звертатися за допомогою до фахівців, які допомагають сформулювати думку, вдосконалити своє мовлення, і водночас учитися реагувати на непередбачувані ситуації та актуальні проблеми, які повинні розв'язуватися швидко й переконливо.

Чинні Президент та Прем'єр-міністр України з 2014 року, колишні депутати Верховної Ради України Петро Олексійович Порошенко та Арсеній Петрович Яценюк, на нашу думку, є яскравими представниками української політичної еліти. Аналізуючи усне мовлення цих відомих політиків, звертаємо увагу на те, що вони мають прекрасні ораторські здібності. Дослідження лексичного матеріалу уможлиблює висновок про те, що в процесі політичної діяльності вищезгадані політики послуговуються термінологічними поняттями не лише політичної, а й інших вузькопрофесійних сфер. Іншомовні лексеми, терміни у мовленні досліджуваних урядовців є досить активними: це переважно власні назви, найменування іноземних організацій і запозичена термінологія (напр., *ратифікація, мораторій, корупція, люстрація, дефолт, офшор, тендер, транш, волонтер*).

У текстах А. Яценюка виявлено одиничні приклади іншомовних вкраплень мовою оригіналу, передусім в інтерв'ю чи політичних ток-шоу, пор.: «...світ повертається до форми *«business as usual»*, тобто справи, як завжди...» [<http://ru.tsn.ua/video/video-novini/arseniy-yacenyuk-dal-eksklyuzivnoe-intervyu-tsn-tizhnyu.html>].

Поряд зі стилістично нейтральною лексикою в політичних виступах обох лідерів функціонує лексика стилістично забарвлена: книжна і розмовна. Для створення позитивного образу вживається власне розмовна лексика і навіть просторіччя й фразеологізми. Частіше їх знаходимо у виступах А. Яценюка: *Усі ці санкції як мертвому припарки* [<https://www.youtube.com/watch?v=9cj487L5GV0>]; *Що в голові є у Путіна; По нашим звітам все не то що чисто... всі святилися би...з Міноборони і з усіх відомств* [<https://www.youtube.com/watch?v=dNjnCktw8zg>]; *Коли 7 місяців тому ми прийшли в уряд, я пам'ятаю, миші тільки поверхами не бігали, тому що на казначействі був нуль, одні борги були* [<http://yatsenyuk.org.ua/ua/video/open/326>].

У мовленні Президента така лексика використовується рідше і зазвичай вживається на позначення різко негативного ставлення до подій: *Нелюді, для яких, крім знецінених рублів, нема більш нічого святого...; Ці смерті на совісті об'єднаної ДНРовської, ЛНРовської банди та тих, хто за нею стоїть* [<http://www.president.gov.ua/ru/news/32053.html>].

У теперішній складний час руйнівної риторики війни українські політики намагаються змінити її вектор у позитивному напрямку. Левову частку в мовленні П. Порошенка посідає стилістично забарвлена лексика піднесеного плану: *єдність української нації, свобода, солідарність*. Використовуючи таку риторику, він додає надії та рішучості своїм прихильникам. Стрижневим компонентом мовлення теперішнього Президента є вирази, пов'язані з членством у Євросоюзі, що чітко вказують на вектор руху його політичної сили (*європейський вибір, європейське партнерство*) та ін. Специфіка ж ціннісних орієнтирів А. Яценюка полягає в домінуванні в його мовленні лексем *шлях змін, реформи і боротьба*, які

впливають на готовність українців сприймати нове політичне бачення життя країни.

Варто зазначити, що однією з важливих складових політичної риторики є його метафоричність. Розглянувши офіційне мовлення П. Порошенка (зокрема, його інавгураційну промову [<https://www.youtube.com/watch?v=LW8qT1fMA7Q>]), можна зробити висновок про домінування в ньому різнотипних метафор, більшість із яких окреслює український народ як єдине ціле: *Україна – різноманітна, але вона сильна духом і духом єдина!*; *Країна зробилася інакшою* та ін. У політичному мовленні Президента переважають загальнономовні та нові метафори, тоді як традиційні займають менший відсоток, на відміну від їх використання в літературі чи інших стилях.

Мовлення А. Яценюка є конкретнішим, менш насиченим метафорами, більшість із яких – загальнономовні (*мотатися по світу, боротися з корупцією, війна іде, прийти до влади*). Подекуди він використовує метафори-формули (*опускати руки, як у себе вдома, озброєна до зубів*) і нові метафори (*геополітичний дальтонізм*), в основному для відтворення негативних емоцій, почуттів відносно подій, які відбуваються. Характерним для нього є також вживання народних прислів'їв чи приказок (*Моя хата скраю, я нічого не знаю* [<http://yatsenyuk.org.ua/ua/video/open/416>]), які роблять мовлення більш адресованим, ближчим до сприйняття слухачів.

Характеризуючи морфологічний рівень текстів досліджуваних політиків, необхідно звернути увагу на певні відмінності. Прем'єр-міністр, в основному, будує своє мовлення від першої особи однини (*я прошу поінформувати, я доручаю, я відмовився від підписання*), що може вказувати на безпосередню участь у процесі керівництва країною та бажання зарекомендувати себе політиком, який самостійно приймає рішення щодо певних питань.

Показовим є часте вживання займенника *ти* у мовленні А. Яценюка: *Якщо ти непрацездатний, ти в місяць отримуєш 834 гривні, якщо ти працездатний, ти отримуєш 442 гривні; У тебе низькі соціальні стандарти, ти мало заробляєш, не маєш необхідних коштів, щоб жити – тобі дає держава* [<http://yatsenyuk.org.ua/ua/video/open/391>]. Використовуючи таку форму, він прагне продемонструвати свою наближеність до народу та обізнаність у проблемах кожного, викликаючи довіру аудиторії.

Натомість для ідіолекту П. Порошенка характерне часте вживання особового займенника *ми*, який привертає увагу громадськості, наголошуючи на єдності українців та нерозривності будь-яких його політичних кроків з волею народу: *Ми стали народом не лише з однією кров'ю та з одним серцем* [<http://www.president.gov.ua/ru/news/32097.html>]; *І будучи прихильниками миру, ми готові боронити власну землю* [<http://www.president.gov.ua/ru/news/32053.html>]; *Цю вітчизняну війну ми*

обов'язково виграємо, бо вона для нас справедлива, на нашому боці правда, з нами Бог [<http://www.president.gov.ua/ru/news/32013.html>]. У такий спосіб він намагається розбудити почуття відповідальності українців за майбутнє країни.

Фрази *українська нація* і *нова нація* він вживає, коли говорить про нові стосунки з рештою світової спільноти. Прикметник *новий* та спільнокореневі до нього слова характеризують політичну стратегію П. Порошенка і його адміністрації в спробі дистанціюватися від невдалої політики свого попередника й надіслати певні сигнали громадськості як України, так і за кордоном: *Разом будуємо нову країну* [<http://www.president.gov.ua/ru/news/31638.html>]; *День за днем наша давня країна неначе народжувалася заново* [<http://www.president.gov.ua/ru/news/32013.html>] та ін. Недарма він обрав головним лозунгом передвиборчої кампанії в 2014 році вислів «жити по-новому», який натякав на перспективи нового, щасливого життя української спільноти: *А жити по-новому – це й означає жити вільно в умовах такої політичної системи, яка гарантує права та свободи людини і нації; А жити по-новому означає, що не можна нехтувати волею народу* [<http://tsn.ua/politika/promova-prezidenta-ukrayini-petra-poroshenka-na-inavnuraciyi-povniy-tekst-353552.html>]. Промови Президента характеризуються незначним виявом індивідуалізму в поєднанні з вираженням активної довіри до спільної відповідальності за дії збоку українських громадян або міжнародного співтовариства.

Для обох політичних лідерів характерне часте вживання звертань *мої дорогі співвітчизники, дорогі освітяни, шановні друзі*, які схиляють аудиторію до себе і дають зрозуміти, що їхнє мовлення доступне всім і кожному, охоплюючи людей усіх національностей та етнічних груп, які проживають на території України.

Залежно від комунікативного наміру та прагматичної настанови синтаксичні засоби сприяють стислості чи об'ємності, емоційності та розгорнутості текстів сучасних українських політичних діячів.

Детальний аналіз синтаксичних конструкцій у мовленні досліджуваних політиків визначив певні особливості. Зокрема, мовлення А. Яценюка, на відміну від його колеги, насичене неповними конструкціями з нульовим підметом, які вживаються для стислості висловлення і вираження напруженості ситуації: *Що стосується Росії, хотів би зазначити...; Нагадаю, раніше ми закуповували 5% газу в Європі... Вимагаю поетапного скорочення частки російського газу* [<http://yatsenyuk.org.ua/ua/video/open/418>].

Дослідження синтаксичного й стилістичного рівнів мовлення зазначених політиків виявило такі спільні риси:

- висхідні градаційні конструкції: *...чи захопити її військово, чи захопити політично, чи знищити державу як таку* [<http://ru.tsn.ua/video/video-novini/arseniy-yacenyuk-dal->

eksklyuzivnoe-intervyu-tsn-tizhnyu.html]; *не забудемо, не зрадимо, не простим* [http://www.president.gov.ua/ru/news/31642.html];

- досить продуктивний стилістичний прийом – лексико-синтаксичний повтор як засіб інтенсифікації авторського впливу для підкреслення важливості висловлення, як спосіб зосередження уваги на головній думці: *Тільки що ми відправили...до Дебальцева і до Авдіївки два броньованих КрАЗи. Вони повністю броньовані як для пасажирів, так і для водіїв»* [http://yatsenyuk.org.ua/ua/video/open/418]; *...щоб ви відчули глибину (пауза) глибину тієї кризи* [https://www.youtube.com/watch?v=GFh0endTPTc]; *Я категорично не згоден з вашою оцінкою, що хтось когось ламав через коліно, навпаки (пауза) навпаки...; Ці проблеми спільні, і вирішувати їх потрібно спільно* [https://www.youtube.com/watch?v=-Cwnx0uiXpc]. В останньому реченні дублювання слова *спільний* акцентує на колективній відповідальності українського народу;

- риторичні запитання, які виконують підсилювальну (*Як переконати інвесторів вкладати гроші в країну, яка воює? Яким чином можна забезпечити стале зростання країни, коли значна частина економіки просто зруйнована фізично?* [https://www.youtube.com/watch?v=fkHynLX4PcY]) та експресивну (*Чому ви як платники податків повинні за це платити?; Як можна оподаткувати депозит?* [https://www.youtube.com/watch?v=GFh0endTPTc]) функції;

- конструкції «питання-відповідь», які є потужним засобом залучення уваги аудиторії і досить часто відтворюються в мовленні вказаних урядовців: *Що таке політична відповідальність? Це не тільки перед виборами розказувати як ми знаємо і вміємо робити...* [https://www.youtube.com/watch?v=gaAXRM_Ioqc]; *Як би я, як дипломат, міг би визначити подібну ситуацію? Це є протистояння* [https://www.youtube.com/watch?v=4Alev0HATmc]. Такі синтаксичні поєднання сприяють утриманню уваги адресата, а також активізують сприйняття тексту, його осмислення й аналіз.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Публічне мовлення – це основний засіб спілкування з народом, тому головні ідеї повинні бути донесені чітко та якісно, привертати увагу слухача, впливати на його почуття та емоції. Розглянувши мовлення політичних лідерів України, можемо констатувати, що їхня риторика досить ефективна, здатна переконати народні маси в правильності своїх політичних кроків.

На прагмалінгвістичному рівні ідіолект П. Порошенка конструюється за допомогою певних засобів: звернення до позитивних емоцій через образ кращого майбутнього для об'єднаного народу України; апеляцію до європейських цінностей, відповідальності, свободи і под. Президент широко використовує в публічному мовленні метафорику, що пояснюється її високим аргументативним потенціалом та глибокою образністю.

Натомість ідіолекту А. Яценюка притаманні такі риси: іншомовні вкраплення; менша метафоричність, проте широке використання просторічної лексики, фразеологізмів, прислів'їв для створення привабливого образу, солідаризації з народом; апеляція до таких ціннісних орієнтирів, як зміни на краще через реформування.

Стилістичний синтаксис обох політичних представників характеризується використанням градаційних конструкцій висхідного типу, повторів, риторичних запитань підсилювальної та експресивної дії, вживанням конструкцій «питання-відповідь». Уживання специфічних синтаксичних структур та стилістичних засобів у поєднанні з блискучими ораторськими здібностями подвоює ефект зазначених прийомів.

Пропонована стаття не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальший напрям дослідження цього питання вбачаємо в глибшому аналізі всіх системно-мовних характеристик українського політика, розробці комплексних мовних моделей представників різних політичних сил.

Список використаної літератури

1. Волошук В. І. Індивідуальний авторський стиль, ідіолект, ідіостиль: питання термінології / В. І. Волошук // Наукові праці. Філологія. Літературознавство. – Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2008. – Вип. 79. – Т. № 92. – С. 5–8.
2. Грапонова К. Г. Проблема идиолекта в русском политическом дискурсе / К. Г. Грапонова, Т. Ф. Шумарина // Мова. – 2013. – № 19. – С. 47–50.
3. Коткова Л. І. Ідіостиль, індивідуальний стиль і ідіолект: проблеми розмежування / Л. І. Коткова // Наукові записки. Сер. : Філологічні науки. – Ніжин, 2012. – Кн. 2. – С. 26–29.
4. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки: [моногр.] / В. Кулик. – К. : Критика, 2010. – 656 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : «Советская энциклопедия», 1990. – 685 с.
6. Очерки истории языка русской поэзии XX века. Поэтический язык и идиостиль: Общие вопросы. Звуковая организация текста : [моногр.] / отв. ред. В. П. Григорьев. – М. : Наука, 1990. – 304 с.
7. Ставицька Л. О. Про термін ідіолект / Л. О. Ставицька // Українська мова. – 2009. – № 4. – С. 3–17.
8. Tito L'. Medzin?rodn? komunik?cia ako jazyk politiky / L'. Tito // Masmedi?lna komunik?cia v interdisciplin?rnom v?skume. – Trnava : Fakulta masmedi?lnej komunik?cie UCM, 2006. – P. 38–42.
9. Wales K. A Dictionary of stylistics. 3rd ed. / Katie Wales. – NY: Routledge, 2011. – 478 p.

Деренчук Наталия. Понятие идиолекта в украинском политическом дискурсе. В статье исследована проблема определения идиолекта и его места в украинском политическом дискурсе. Идиолект обозначает речь (некоторую ее часть или аспект) с определенными (лексическими, морфологическими, синтаксическими и т. д.) параметрами, которая исчерпывающе может быть охарактеризована с точки зрения свойств, присущих отдельному индивиду или коллективу.

Всестороннее исследование этого вопроса реализуется путем обращения к языку и речевому поведению конкретного политического деятеля. Характеристика

составляющих этого языка на протяжении значительного отрезка времени позволяет составить целостный языковой портрет.

На материале публичных выступлений украинских политиков П. Порошенко и А. Яценюка проанализированы общие и отличительные синтактико-стилистические и лингвопрагматические особенности их идиолектов, которые придают особый характер речи и создают необходимую связь с аудиторией. Употребление специфических синтаксических структур и стилистических средств в сочетании с блестящими ораторскими способностями удваивают эффект риторических приемов.

Ключевые слова: политический дискурс, языковая личность, политическая речь, идиолект, индивидуальный стиль.

Derenchuk Nataliya. The Concept of Idiolect in Ukrainian Political Discourse. The article deals with the problem of determining of idiolect and outlines its place in the Ukrainian political discourse. It is established that this term refers to the language (or some its part or aspect) with certain parameters (phonological, semantic, lexical, syntactic, etc) that can be characterized in terms of individual or collective properties.

It was found that a comprehensive study of this issue is realized by reference to language and verbal behavior of a particular political figure. Characteristics of its major components over a significant period of time allows to make its integrated linguistic portrait.

It is analyzed distinctive and common syntactic, stylistic and linguistic pragmatic features of the idiolect of Ukrainian political leaders on the material of public speaking of P. Poroshenko and A. Yatsenyuk. The use of specific syntactic structures and stylistic devices combined with brilliant oratorical abilities doubles effect of rhetorical techniques.

Key words: political discourse, linguistic identity, political speech, idiolect, individual style.

Стаття надійшла до редколегії 27.01.2015